

ARKÆOLOGISKE SKRIFTER 15

At danse efter egen pibe

- specialer i arkæologi fra Københavns Universitet

SAXO-INSTITUTTET, KØBENHAVNS UNIVERSITET - 2022

Arkæologiske Skrifter 15

At danse efter egen pibe - specialer i arkæologi fra Københavns Universitet

Udgiver: Arkæologi, Saxo-instituttet, Københavns Universitet

Redaktion: Henriette Lyngstrøm

Salg: Publi©Kom, Københavns Universitet Amager

Omslag: Grafisk afdeling, Københavns Universitet Amager

Alle artikler er fagfællebedømte

København 2022

Indhold

Forord	1
Line Lerke & Christine Søvsø Hjorth-Jørgensen Fragmenter af et håndværk - tekstilhåndværkets synlige og usynlige rum i ældre jernalder	3
Kirstine Pommergaard Gravlagt med hammer og tang - om ældre romertids smedegrave	19
Cecilie Hostrup Langkjær Gråzonekulturarv - fra kulturarv i gråzonen til kulturarv med muligheder	35
Katarina Ericsson At danse efter egen pibe. <i>Auletrides</i> på attiske rødfigursvaser (ca. 510-400 f.v.t)	45
Niels Frølich Til blær eller til brug? En eksperimentel undersøgelse af skafthulsøksens praktiske anvendelse	53
Frederik Vingaard Døde haner galler ikke - en undersøgelse af den athenske elites forhold til hanekamp i den arkaiske periode	65
Ida Tolk Toghøj Hvad er en fårdrupøkse?	75
Rasmus Petros Petridis Krohn Græske atletskulpturer: form eller funktion?	87
Marie-Louise Jahn Hansen Et øjeblik i ruiner, Athen 267 e.v.t.	95
Gitte Lomholt Det er tanken, der tæller. Hvordan man tilgår et abstrakt fænomen som antik magi	105
Line Jørgensen Død og genopgravet	113
Philip Kristian Dons Madsen Pompeji - vejen til fortiden	123
Stefanie Langaa Jensen Støjende uro & værdifuld ubrugelighed. Et studie i eksperimenterende kunstarkæologisk praksis	135

Forord

At danse efter egen pibe det er det, de arkæologistuderende gør, når de skriver speciale. De definerer selv en problemstilling, et materiale og en vej gennem argumentationen. Og de gør det godt. Så godt, at vi gerne vil tilgængeliggøre specialerne for en større kreds end blot eksaminator og censor.

Derfor genoptager vi en tyve år gammel tradition med at tilbyde alle nybagte kandidater i arkæologi muligheden for at udgive en fagfællebedømt artikel.

Det var Birger Storgaard, der i 2002 tog det prisværdige initiativ til en specialepublikation. I første omgang blev det til *Specialer fra Vandkunsten 1999-2003* og *Specialer i forhistorisk arkæologi 2004-2005*, der begge blev en så stor succes, at vi måtte finde mere opfindsomme titler for at kunne adskille dem. Det lykkedes med titler som *Glimt fra en anden verden - specialer i forhistorisk arkæologi 2006-2007*, *Brudstykker af en helhed - specialer i forhistorisk arkæologi 2008-2009* og *Døre til en anden virkelighed - specialer i forhistorisk arkæologi 2010*, der alle blev trykt på Narayana Press. Med *Gyldne tårer - specialer i forhistorisk arkæologi 2011 og 2012* overgik tryk og distribution til det humanistiske fakultet, hvor Campus Print også på bedste vis har taget sig af den nærværende publikation.

Tak til SAXO-instituttet, der støtter udgivelsen økonomisk, tak til alle mine gode kolleger, der med fast og kærlig hånd har fagfællebedømt artiklerne, men mest af alt tak til jer, der på denne måde vil dele jeres specialer med os.

København 1. december 2022

Henriette Lyngstrøm

Line Lerke & Christine Søvsø Hjorth-Jørgensen

Fragmenter af et håndværk - tekstilhåndværkets synlige og usynlige rum i ældre jernalder

Specialet havde til formål at registrere og analysere tekstilredskaber i form af ten- og vævevægte fra førromersk og ældre romersk jernalder i Jylland. Tekstilredskaberne i disse perioder er et undseeligt og ofte overset materiale (Jørgensen 1986, 135; Bergerbrandt 2014, 237). Dette på trods af, at tekstilerne er yderst velbevarede og velanalyserede (Hald 1962; Mannering 2017, 19ff). Der foreligger således en ubalance mellem produkt og produktion i det arkæologiske vidnesbyrd. Denne ønskede vi at udligne ved at undersøge redskaberne, som for størstedelen består af regulære genbrugsprodukter, udformet af afrundede, gennemborede lerkarskår. En central problematik ved disse genstande er, at de udgør en broget, fragmenteret materialegruppe, som kan være vanskelig at bedømme og klassificere. Genstandenes beskaffenhed blev derfor belyst i et eksperimentalarkæologisk forsøg for at sammenkæde teori og praksis. Ydermere var formålet at undersøge håndværkets materialiteter i fortidens synlige og usynlige rum. Vi afsøgte derfor aspekter som praksisfællesskaber, bortskaffelsespraksis og det symbolske momentum.

Lokalisering af empiri

Eftersøgningen på tekstilredskaber fra ældre jernalder tog sin begyndelse på Nationalmuseets beretningsarkiv. Desuden foregik søgningen digitalt på Museernes Samlinger og GenReg. Søgningen er utvivlsomt mangelfuld grundet vores begrænsede adgang som studerende til de museale databaser. Antallet af ten- og vævevægte skal derfor ikke anses som en komplet oversigt.

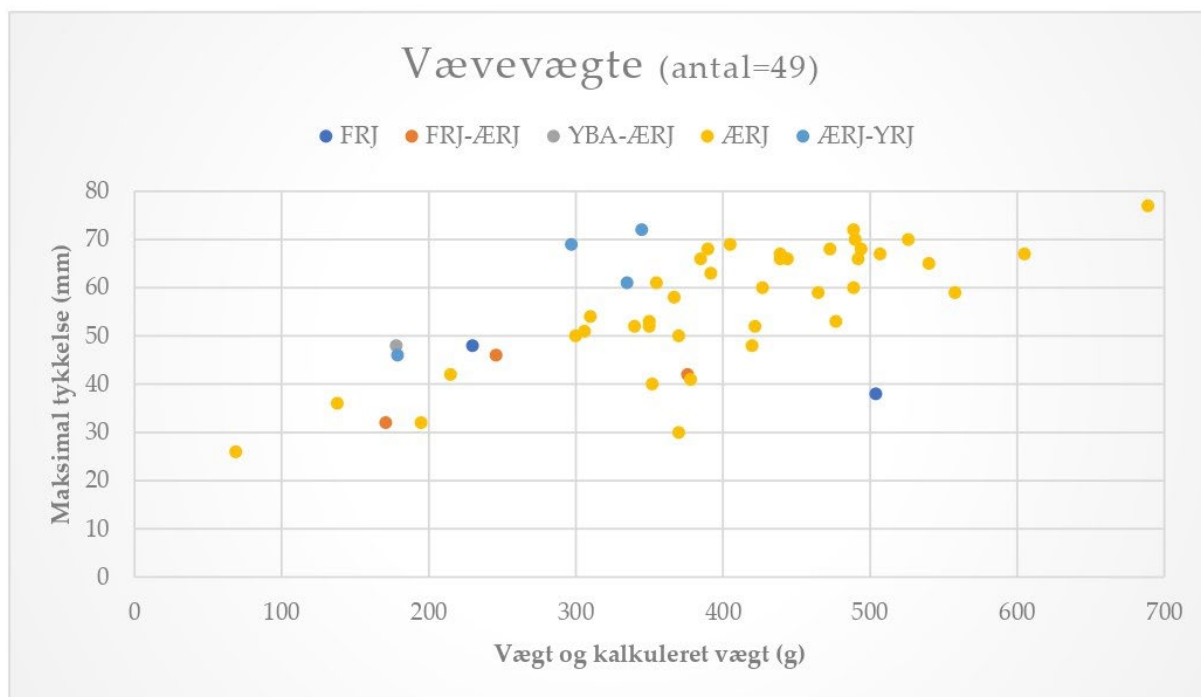
Efter den indledende afsøgning er samtlige genstande registreret på de pågældende museer. Note 1. Den egenhændige registrering og fotografering var nødvendig for at foretage analyserne, da genstandsoplysninger og billeder i databaser og beretninger kan være mangelfulde. Desuden var det nødvendigt at undersøge genstande med klassificeringer som 'tilhugget sideskår med gennemboring' for at bedømme, hvorvidt objektet kunne anvendes som tenvægt eller ej. Registreringen resulterede i en oversigt over ten- og vævevægte fra ældre jernalder. Bilag 1.

Et par tusinde års vægtløshed

I Danmark er der ingen fund af væve fra oldtiden (Strand et al. 2017, 65). Det er tekstilerne og redskaberne, der bærer vidne om håndværkets beskaffenhed, traditionerne og håndværkernes færdigheder.

Tekstilfund fra ældre jernalder vidner om anvendelse af den to-bommede væv (Mannering et al. 2012, 114). Der anvendes ikke vævevægte på denne vævstype. 95 % af de mosefundne tekstiler fra førromersk jernalder viser tegn på at være rundvævede, så det er ikke forventeligt at finde store mængder vævevægte fra denne periode (Strand & Mannering 2011, 82).

Ifølge vores undersøgelse forekommer der imidlertid enkelte indicier for brug af opstadvæven i form af et mindre antal vævevægte. Figur 1.

Figur 1. Distribution af vævevægte fordelt efter vægt og tykkelse.

Grafen illustrerer teknisk funktionelle vævevægte. Præfabrikater og mindre fragmenter er fravalgt.

De få eksemplarer svæver i en ellers vævevægtsløs tid som fragmentariske vidnesbyrd om den kommende vævemode, for opstadvæven bliver en integreret del af tekstilhåndværket i løbet af yngre romersk jernalder (Jørgensen 1986, 139). Vævtypen anvendes dog i fragmentariske tidsrum, blandt andet i neolitikum og i bronzealder (Grundvad & Poulsen 2014). Viden om og brugen af opstadvæven har dermed været til stede i perioder, men det er først i løbet af jernalderen, at den vinder indpas som vævernes foretrukne model.

At en langsomt stigende interesse for væven kan observeres i løbet af førromersk og ældre romersk jernalder, kan skyldes indflydelse fra de sydlige naboers anvendelse af opstadvæven. I La Tène- og Jastorf-kulturen væves tekstilerne på denne type væv, ofte med torus- og pyramideformede vævevægte (Stolcova & Grömer 2010, 12; Grömer 2012, 54). Jastorf-kulturens udbredelsesområde anses desuden for at være nært beslægtet med de tekstiler, der findes i det sydjyske område (Jørgensen 1992, 166). Også i ældre romersk jernalder dominerer den pyramideformede vævevægt i de nordlige romerske provinser (Wild 1970, 63). Vævning på opstadvæven er dermed en fuldt integreret teknologi i nogle af de kulturgrupper, som de jyske egne har forbindelse med i ældre jernalder.

Grafen illustrerer fordelingen af vævevægtenes vægt og tykkelse, hvilket er de to vigtigste, funktionelle parametre i tolkningen af vævevægte (Olofsson et al. 2015, 92). Note 2. Vægten er

essentiell, da denne skal give den rette strækpåvirkning (*tension*) til trendtrådene og er betydende for hvor mange tråde, der kan fæstnes til hver enkelt vævevægt (Mårtensson et al. 2009, 392). En vævevægts tykkelse definerer antallet af tråde, samt hvor tæt trådene fordeles i tekstilet (Mårtensson et al. 2009, 394).

Strækpåvirkning er ligeledes en afgørende faktor. Det er den tyngde, trådene behøver, hvilket også påvirkes af den pågældende garntype (Mårtensson et al. 2009, 378). Forskellige typer tråd kræver forskellige grader af tyngde, hvor et tykt garn kræver mere trådspænding end et tyndt (Strand et al. 2017, 66). Eksempelvis giver spinding med en tenvægt på 4 g en meget tynd tråd, som kræver ca. 10 g strækpåvirkning pr. tråd. Derimod kræver en tråd, som er spundet med en tenvægt på 44 g, ca. 40 g strækpåvirkning pr. tråd (Mårtensson et al. 2009, 378).

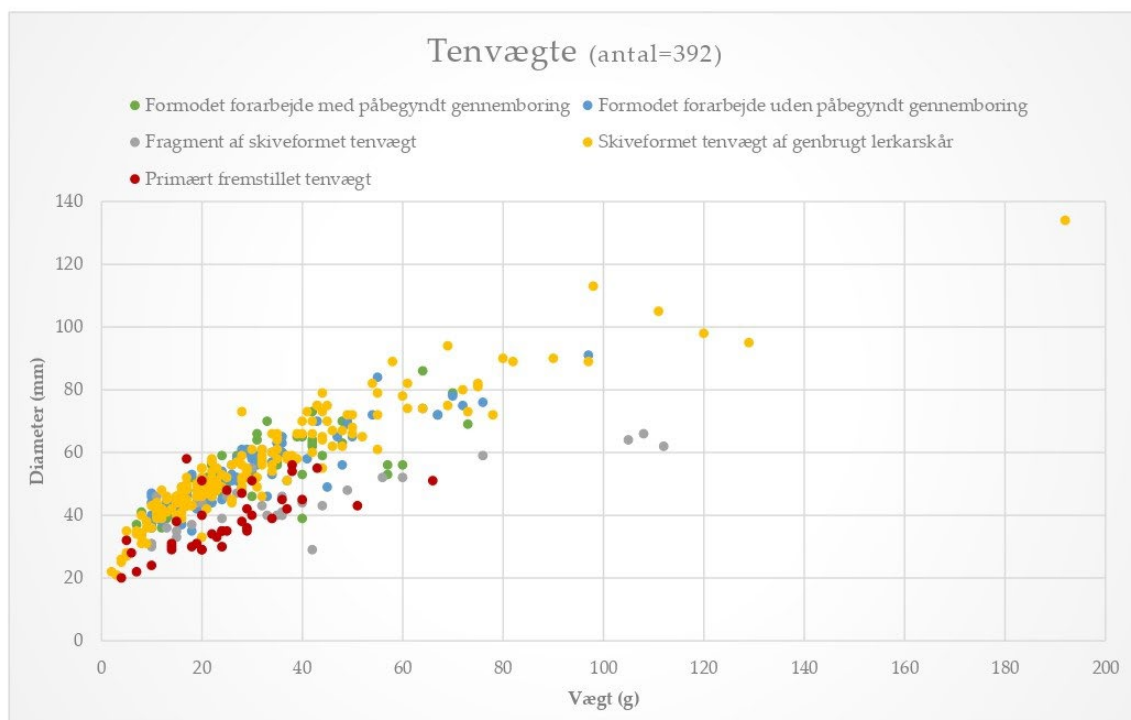
På baggrund af empirien kan vi konkludere, at den foretrukne vævevægtstype er den pyramideformede. Derudover optræder skive- og torusformede eksemplarer. Det må imidlertid konstateres, at vævevægtene repræsenterer en tekstilfremstillingsmetode, som kun optræder i yderst begrænset omfang. At der i en periode på 700 år i så stort et område forekommer så få vævevægte, er bemærkelsesværdigt. Tekstilernes udsagn om rundvævning underbygges dermed også af fraværet af større mængder vævevægte. Produkt og produktion er i balance. Det er og bliver en vægtløs tid. Med få undtagelser, som vidner om lokale præferencer i kortere tidsrum – sandsynligvis inspireret og indført af folk fra steder som de romerske provinser. Figur 2. At tekstilviden flyder mellem sydligere kulturer og Jylland, understøttes endvidere af den foretrukne tenvægtstype.

Figur 2. En pyramideformet vævevægt fra bopladsen Ginderup i Nordjylland. Denne vævevægtstype trækker tråde sydpå, hvor sådanne vævevægte ofte anvendes. Foto: L. Lerke & C.S. Hjorth-Jørgensen.

Meninger om momentum

På et empirisk grundlag kan vi konkludere, at det foretrukne spinderredskab i Jylland i førromersk og ældre romersk jernalder er sekundært tilvirkede tenvægte, fremstillet af afrundede og gennemborede lerkarskår. Figur 3. Tenvægte optræder i højere grad end hidtil antaget i disse perioder. Redskaberne forekommer dog ikke i så stort antal, som det observeres fra yngre romersk jernalder og frem (Jørgensen 1986, 346).

Figur 3. Distribution af tenvægte og forarbejder til samme fordelt efter kalkuleret vægt og maksimal diameter.

Tenvægte af gennemborede lerkarskår kan ligeledes observeres over store dele af det europæiske kontinent ofte i forbindelse med andre tekstilredskaber, blandt andet i La Tène-kulturen, Jastorf-kulturen og i de romerske provinser (Wild 1970, 33; Gostenčnik 2010, 78; Stolcova & Grömer 2010, 12; Grömer 2012, 54; Strand & Nosch 2015, 356ff). I Magdalensberg, i den romerske provins Noricum i Østrig, er der udgravet 866 tenvægte af potteskår samt et stort antal præfabrikater (Gostenčnik 2010, 75ff). Tenvægte af potteskår er også hyppigt forekommende i neolitiske og kalkolitiske kulturer, og anses ydermere for at være den ældste type tenvægt (Kaplan 1969, 25; Gibbs 2008, 89; Gleba 2008, 104; Grömer 2016, 83). Viden og kunnen forbundet til dette redskab har således cirkuleret i årtusinder.

På trods af genbrugsskårenes lange historie og brede geografiske udbredelse foreligger der uenighed om, hvorvidt disse genstande reelt kan fungere som tenvægte. Blandt andet er materialet fra jernalderlokaliteten Vendehøj blevet afvist som tenvægte, da disse anses for at være for ujævne til at fungere som spinderredskaber (Ejstrud & Jensen 2000, 39). Samme konklusion kan findes i

publikationen om den nordjyske byhøj Nørre Hedegård. Her er identiske skår beskrevet under betegnelsen justervægte, da der henvises til publikationen om Vendehøj (Haue 2009, 143). Begge lokaliteter har vi registreret materiale fra og mener, at materialet skal tolkes som tenvægte. Denne uklarhed om funktion er en problematik, da den bunder i definitionen af den perfekte tenvægt. En sådan skal være jævn, symmetrisk og have en lige eller konisk gennemboring, som er centralt placeret (Liu 1978, 97; Barber 1991, 52; Firth 2015, 155; Strand & Nosch 2015, 356f). Genbrugskeramikskårene fra ældre jernalder er imidlertid ofte ujævnt afrundet, gennemboringen er dobbeltkonisk, symmetrien er ikke udtalt og hullet kan være decentralt placeret. Figur 4. Umiddelbart vil konklusionen være at forkaste dem som spinderedskaber på et teoretisk grundlag (Rahmstorf et al. 2015, 271; Strand & Nosch 2015, 359).

Figur 4. En for perioden klassisk tenvægt i fragmenteret stand fra Nr. Hedegård i Nordjylland samt et forarbejde fra Kærbølling i Sønderjylland. Præfabrikater udgør en stor del af empirien.

Foto: L. Lerke & C.S. Hjorth-Jørgensen

På denne foranledning har vi udført et eksperimentalarkæologisk forsøg for at undersøge, om gennemborede, afrundede lerkarskår tjener formålet som tenvægte i undertyngt spinning. Forsøget er udført i Sagnlandet Lejre i samarbejde med to erfarne spindere. Note 3. Et bredt spektrum af materialegruppen er udvalgt, hvorved både fejlfri og teoretisk uegnede eksemplarer er testet. Dette omfatter parametre som skæv gennemboring, ikke-centreret gennemboring, ujævn udformning samt meget høj og lav vægt. De anvendte genstande er egenhændigt udformet ved brug af ituslåede lerkar, som er afrundet og gennemboret ud fra de forskellige forsøgs kriterier. Genanvendelsen fra lerkarskår til tenvægt er en hurtig og let proces - selv for utrænede specialestuderende.

Fibre til spindeforsøget blev venligst udlånt fra et Ouessant-får, som tilhører de primitive fåreracer uden forædlet uld. Der er overvejende anvendt korte, fine underuldsfibre under 30 micron og stemmer derved overens med de fibre, der findes i tekstiler fra ældre jernalder (Skals & Mannering 2014; Strand et al. 2017, 54). Ulden er teset i hånden samt redt med en jernkam tilsvarende kammen fra Brudager Mark (Henriksen 2009, 180f).

Under spindeforsøget er hver tenvægt bedømt på parametrene rotation, momentum og balance samt spinderens subjektive vurdering af redskabet som helhed.

Resultaterne viser, at gennemboring i en skæv vinkel er problematisk. Det skæve hul resulterer i, at tenvægten falder af tenskafte. Dette problem løste spinder 2 ved at surre tenvægten fast med nogle af de spundne tråde, selvom hulvinklen vedblev at være en forstyrrende faktor. Spinder 1 blev aldrig færdig med den beregnede mængde uld, da tenvægten faldt på gulvet og knækkede på midten. Således også kendetegnende for den ofte meget fragmenterede empiri.

Den største overraskelse blev spinderne budt af rekonstruktionen med en decentral gennemboring. Særligt spinder 1 erfarede, at den var god at spinde med. Spinder 2's tenskaft var for langt til denne tenvægt, hvilket understreger vigtigheden af samspillet mellem ten og tenvægt (samt fibre og spinderen). At gennemboringen er dobbeltkonisk, er en ubetydelig faktor.

Overordnet kan vi på baggrund af forsøget konkludere, at afrundede, gennemborede lerkarskår fungerer som tenvægte. Disse genstande har været lette og hurtige at udforme med forhåndenværende materialer og redskaber, og de har været anvendelige i fremstillingen af såvel fine som grovere tråde. Det må også konstateres, at des jævner i udformningen, jo mere optimal spindeevne.

Vi vurderer, at spinderens oplevelse af det samlede redskab - ten, tenvægt og fibre - er vigtig for forståelsen af en genstands egnethed som tenvægt. Den perfekte tenvægt kan ikke stå alene uden et passende tenskaft, den korrekte fibertype og en mere eller mindre kompetent spinder til at samle trådene. Subjektivitet anser vi som en styrke i forsøget, da redskaberne på denne måde bliver anvendt på deres oprindelige præmisser: som en del af et sensorisk, taktilt og kropsligt håndværk.

At spinde mod højre eller venstre

Et interessant aspekt af den tidlige jernalders tekstilfremstilling kan observeres i den geografiske afgrænsning mellem S- og Z-spundne tråde. I bronzealderen er S-spinding dominerende i hele Jylland, men i førromersk jernalder kan dette karaktertræk kun observeres i det midt- og nordjyske (Jørgensen 1986, 135). Præferencen for Z-spinding forekommer i tekstilerne i Sydjylland.

Denne forskel er søgt forklaret ved anvendelsen af forskellige spindemetoder som spindekrog og undertyngt spinding. Argumentationen er ofte konstrueret omkring teorier om håndethed, da det menes, at højrehådede spindere vil have tendens til at svinge eller rulle tenen i en anden retning end venstrehådede (Jørgensen 1986, 135; Strand et al. 2017, 55).

Hvis håndethed er en indikator for en kulturgruppes valg af spinderetning, vil det betyde, at stort set alle spindere i det sydlige Jylland var venstrehådede. Dette strider imod konventionelle antagelser omkring fordelingen af højre- og venstrehådede i et givent samfund (Marrion & Rosenblood 1986, 756). Vi mener, at hverken spindemetode eller håndethed er de determinerende faktorer i valg af spinderetning, da S- og Z-spinding forekommer i områder, hvor der er anvendt tenvægte af ensartet udformning.

Spinding er en teknik, som kræver motorisk og intuitiv forståelse for de bevægelser, der udføres (Minar 2001, 391; Sørensen 2014, 11). At tilegne sig ekspertise inden for spinding kræver fysisk koordinationsevne og kropsligt instinktive færdigheder. Det er ydermere nødvendigt at kunne

analysere og korrigere den praktiske proces såsom mængden af fibre, der trækkes, i forhold til tyngden af tenen samt at kunne rette eventuelle ujævnheder i tråden. Det omhandler evnen til at udføre de rigtige bevægelser i korrekt rækkefølge på det rigtige tidspunkt efter et indstuderet sæt af regler (Wendrich 2012, 3).

I et håndværk, som i høj grad kræver motorisk og mental kunnen, består et af de mest elementære aspekter i læringsprocessen af gentagelse (Pelegrin 1990, 18; Sørensen 2014, 13). En influerende faktor for valg af spinderetning kan derfor foreslås at skulle findes i håndværkets læringselement. Imitation er formodentlig den primære læringsmetode, hvormed oplæringen er foregået i interaktion med en social gruppe. Aktivitet og udveksling i sådanne grupper kan defineres som praksisfællesskaber (Lave & Wenger 1991). I denne tilgang, som omhandler relationerne mellem gruppemedlemmerne, involverer læringsaspektet, at nybegynderen inkluderes som medlem i et givent praksisfællesskab gennem perifer deltagelse (Lave & Wenger 1991, 110). Gennem observation, udførelse af simple opgaver og efterligning bliver medlemmets kompetencer gradvist forbedret. Ved involvering i stadig større opgaver kan novicen flytte sig fra periferien af fællesskabet til en fuldgyldig deltagelse i praksissen (Lave & Wenger 1991, 111; Sørensen 2014, 13ff).

Hvad angår spinding i den initiale læringsfase, er efterligning af kyndige spinderes bevægelser formentlig det vigtigste element - ikke en kopiering af slutproduktet (Minar 2001, 393f). Det er essentielt først at lære de elementære bevægelser. Læringspraksissen forankrer dermed først og fremmest teknikken kropsligt. Teknikken er så fysisk indlejret, at færdighederne er svære at ændre efter deres etablering (Mauss 1973, 71; Minar 2001, 393f). Et fremragende eksempel på etableret, fysisk indlejret hukommelse fremlægger sociolog og antropolog Marcel Mauss i *Techniques of the Body*. Han beskriver, at de britiske tropper under første verdenskrig måtte importere 8000 spader, da de ikke kunne lære at grave med de franske (Mauss 1973, 71). Netop via læreprocesser og kropsligt forankrede teknikker bliver kultur, handlingsmønstre og traditioner reproduceret (Minar 2001, 381).

De præferencer, der ses i de tidlige jernaldertekstiler, mener vi derfor vidner om to forskellige spindeteknikker praktiseret i afgrænsede praksisfællesskaber. I det nordjyske har de perifere deltagere - formentlig børnene - lært at spinde mod venstre og i det sydjyske mod højre. I løbet af ældre romersk jernalder, hvor Z-spindingen udbredes nordover, vil vi postulere, at skiftet er influeret af en interaktion med andre grupper og fællesskaber. Dette kan have medført en ændring i praksis og læring, og løbende have resulteret i det skifte af spinderetning, som tekstilerne vidner om.

Nogle af de tekstiler, der begynder at optræde i romersk jernalder, udviser tegn på abstraktion og kreativ udfoldelse. Det kan eksempelvis ses i fremkomsten af spindemønstrede stoffer (Mannering 2017, 29). Dette betyder, at forskellige spinderetninger er udøvet i samme lokalområde. Da spindemønstre fortsætter med at blive fremstillet i de efterfølgende perioder, hvor undertyngt spinding har været dominerende (Andersson 2003, 126), understøttes vores hypotese om, at håndthed ikke kan anskues som afgørende faktor for valg af spinderetning. Det er dog værd at bemærke, at det i fremstillingen af tråde til sådanne vævninger er nødvendigt for den kompetente spinder at skifte fra sin automatiserede, kropsligt indlejrte teknik til at være mentalt opmærksom

og fokuseret, når en modsat spinderetning udføres. Vi mener, at en forskel i spinderetning de geografiske områder imellem kan forklares i direkte tilknytning til spindehåndværkets læringsaspekt - og ikke nødvendigvis som resultatet af valg af spinderedskab eller håndthed.

Bortskaffelsespraksis og det symbolske momentum

Langt størstedelen af tekstilredskaberne er udgravet i stolpehuller, langhuse eller i tilknytning hertil, mens et større antal er fra (affalds)gruber. Tilstedeværelsen af tenvægte i langhuse er ikke ensbetydende med, at det er her, spindingen er foregået, da spinding ikke behøver at være en stationær aktivitet (Franquemont 2009, 7; Thomsen 2010, 116). Eftersom grubehuset først er en integreret del af bopladstruktur fra yngre romersk jernalder, er det nærliggende at antage, at vævning er foregået i beboelsesdelen (Jørgensen 1986, 165f; Thomsen 2010, 107). Dette understøtter en klynge pyramideformede vævevægte fra en nedbrændt hustomt på den nordjyske lokalitet Ginderup.

Objekter som ten- og vævevægte er udformet i et materiale, der placerer dem i den teoretiske, 'tørre' kategori af affald (Rathje & Murphy 2001, 7). Det er ikke beskudte og rådne ting, der kræver øjeblikkelig eliminering for at undgå uorden og lugt, og de afføder tilsyneladende ikke konkrete handlinger med intentionelle bortskaffelseskontekster. Der er umiddelbart intet rituel eller eftertænksomt over bopladdeponeringerne af tekstilredskaber i nærværende empiri. Redskaberne placerer sig nærmere i *rubbish*-kategorien (Thompson 1994, 271): genstande, hvis værdi er uforanderlig. Foranderligheden er imidlertid slående, når tekstilredskabet er medgivet som gravgave. Tenvægte optræder sjældent som gravgave i førromersk jernalder og finder oftere vej til glemsel på gulvet eller i en grube (Bergerbrant 2014, 238ff). I nærværende empiri er der registreret 10 tenvægte med gravkontekst. Heriblandt tæller en fin tenvægt af rav, tilhørende en kvinde fra Katrinesminde (Bagge 2015, 9). Blot en enkelt af de gravfundne tenvægte er sekundært fremstillet af lerkarskår. Den genbrugstenvægt, der endte sine dage i en brandplet på Askhøj, repræsenterer en markant anderledes bortskaffelsespraksis i forhold til de resterende genbrugsskår, hvilket også understreger redskabernes kontekstbaserede foranderlighed.

Det kan være nærliggende at tillægge tenvægte i grave identitetskabende eller identitetsmarkerende egenskaber. Det er ofte postuleret, at tenvægte i grave symboliserer kontrol over tekstilproduktionen (Bergerbrant 2014, 243). Et menneskes identitet, rang og erfaringer kan bevares og forankres i den materielle verden, blandt andet via gravgaver - men hvorfor og hvad betyder det (Otto 2005, 33; Ekengren 2013, 175)?

Tenvægte er genstande, der kan repræsentere adskillige symbolikker, ikke mindst på grund af redskabets anvendelsesegenskab til at spinde fibre til tråde samt at snurre rundt i evige cirkler. Der kan være symbolske betydninger forankret i spinderedskabet, som ikke nødvendigvis skal knyttes til den faktuelle spindeproces og tekstilproduktionens helhed. En af koderne til forståelsen af tenvægte i grave kan muligvis søges i netop det, som redskabet kan. Når en tenvægt anvendes på et tenskift, kan den bruges til at spinde tråde, og den drejer rundt. I mytologierne forbindes adskillige gudinder med tråde, spinding og vævning, herunder den egyptiske gudinde Isis, de græske gudinder Athene og Afrodite, de græske skæbnegudinder moirerne samt de nordiske gudinder Frigg

og Freja (Broudy 1979, 9; Stefánsson 2005, 66ff; Cottica 2007, 222). I Snorres Edda og i eddadigtet Vølvens Spådom omtales de tre norner, som bestemmer over menneskenes livsforløb og livslængde (Stefánsson 2005, 169). Ved et barns fødsel udmåler de skæbnens tråde som på en væv (Stefánsson 2005, 169). De tre kvindelige skæbnemagter kan opfattes som personifikationer af selve tiden og blandt tydingerne af 'norne' kan ordene 'vride' og 'vende' udledes (Stefánsson 2005, 170). På samme vis som en tenvægt vrides og spindes for at skabe tråde, kan trådene være af symbolsk karakter og henvise til livets forløb og herunder klipningen af tråden, når livet slutter.

Spinderedskaber er dermed ikke blot redskaber til spinding, da de metaforisk kan repræsentere forbindelsen mellem liv og død (Cottica 2007, 225). Vi kan ikke ubestridt konkludere, at tenvægte i grave symboliserer tid, skæbne, liv og død, men mennesket er et billeddannende væsen, og symboler og metaforer er ikke moderne konstruktioner (Stefánsson 2009, 591f).

At tråde tjener som symbol for guders eller magthaveres herredømme over liv og død (Stefánsson 2009, 66) afspejles ikke ligeligt i tenvægtens bortskaffelseskontekster. I livet er redskaberne smidt ud, i døden er de gemt. Gravkonteksten er imidlertid lettere at tillægge symbolsk betydning end deponeringen i en affaldsgrube. Det arkæologiske vidnesbyrd om tenvægtens symbolske beskaffenhed i et stolpehul er mere uklart, men ikke mindre interessant. Bortskaffelsespraksis af tenvægte i bopladskontekst kunne vise sig at indeholde mere, end hvad der umiddelbart er konkluderet her.

Fragmenternes rette element i tekstilhåndværkets synlige og usynlige rum

Formålet med dette speciale har været at belyse tekstilfremstillingen i ældre jernalder på baggrund af redskabernes beskaffenhed; fra ten- og vævevægtens empiriske vidnesbyrd til håndværkets materialiteter i rummet omkring teknikken, fællesskabernes relationelle og indlæringsmæssige rum samt i bortskaffelsens konkrete og symbolske rum.

På baggrund af det empiriske grundlag kan vi konstatere, at tenvægte fremstillet af genbrugte lerkarskår har været det mest anvendte spinderedskab i den behandlede periode. Fåtallet af vævevægte vidner om en begrænset anvendelse af opstadvæven, som dog manifesteres på visse lokaliteter og dermed står som et vigtigt vidnesbyrd for anvendelsen af en teknologi, der langsomt vinder indpas i tekstilhåndværket.

Det eksperimentalarkæologiske forsøg har bidraget til det omdiskuterede emne vedrørende funktionen af afrundede, gennemborede lerkarskår: de fungerer som tenvægte. Spiderne har i ældre jernalder anvendt disse tenvægte inden for praksisfællesskabets tekniske og læringsmæssige rum, hvor forskellige praksisser har dikteret hvilken vej, tråden skulle spindes. Afslutningsvis er redskaberne blevet bortskaffet. For størstedelens vedkommende i bopladskontekster, for et fåtal i gravkontekst. I gravens rum bærer tenvægten et symbolsk momentum, hvor immaterielle tråde skabes.

Note 1. De besøgte museer i 2017, som vi skylder tak for venlig imødekommenhed: Vendsyssel Historiske Museum, Museum Thy, Aalborg Historiske Museum, Vesthimmerlands Museum, Krydsfelt Skive under MUSE®UM, Museum Silkeborg, Viborg Museum, Museum Østjylland, Moesgård Museum, Museum Skanderborg, Horsens Museum, Museum Sønderjylland og Nationalmuseets magasiner i Ørholm.

Note 2. For indblik i det samlede materiale fra bachelorprojekt og speciale jf. Lerke & Hjorth-Jørgensen 2015; Lerke & Hjorth-Jørgensen 2021, 221ff. Nærværende er udelukkende speciemateriale.

Note 3. Spinder 1: Ida Demant, tekstilarkæolog ved Sagnlandet Lejre. Spinder 2: Cailin Kwoh, Erasmus stipendiat ved Center for Tekstilforskning. Sagnlandet Lejre Årsrapport 2017, 31/3 2018, 59-60.

Artiklen er skrevet på baggrund af specialet *Fragmenter af et håndværk - Tekstilhåndværkets synlige og usynlige rum i førromersk og ældre romersk jernalder* bedømt i september 2017 af Tim Flohr Sørensen (vejleder/eksaminator) og Vivi Lena Andersen (censor).

Bilag 1

Alfabetisk liste over lokaliteter med tekstilredskaber

Aldersro: 141102-51, FHM 4097; **Aldersro I:** 141102-55, FHM 4096; **Anholt By:** 140101-3, C27341, 1957; **Apollonvej:** 120113-39, ÅHM 3907; **Askhøj:** 140201-100+101, DJM 2576, 1994; **Bakkegården I:** 141006-47, KHM 442/86, 1986; **Barsbøl:** 210107-113, 3536, 1999; **Baunehøj I:** 120814-82, VMÅ 2450; **Blomhulevej i Træden:** 160407-45, HOM 2217; **Boliger på Galgehøj** (Tønningvej etape 2): 160404-55, HOM 1892, 2003; **Borremose:** 120202-?, C25633; **Broagergård** (Tornby): 100615-29, 197/1959, 1959; **Brobakken:** 130504-71, VSM 45F, 1992; **Brovej:** 230205-106, HAM 3505, 1998; **Brunbjerg:** 110207-43, THY 2158; **Bruneborg:** 160507-52, FHM 1856, 1978; **Burupgård:** 140118-24, DJM 3100, 2003; **Bøgely I:** 160106-33, SBM 1221; **Bøsseshøj:** 140107-56, DJM 3145, 2005-2006; **Clemens, Nim:** 160305-117,118, HOM 1437; **Damgården IV:** 150606-58, FHM 3567 E/7435/92, 1992; **Danfoss Universe:** 230102-269, HAM 4103, 2003; **DNU Skejby**, etape 1, omr. 1: 150308-78, FHM 5141; **Dohøjvej:** 230101-302, HAM 2059, 1995; **Dyrbakke II:** 140106-154, DJM 3182, 2004; **Egåvej** (Egå): 141102-29, FHM 4095; **Elmehøjsager** (Lisbjerg): 150604, FHM 4685; **Emb:** 100103-?, C14552. **Enderup:** 210103-?, C22617; **Eriksborg/Nørreskov:** 130304-65; SIM 92/1985, 1985; **Firgårde:** 160203-222, SBM 89/87; **Fjordglimt** (Ulbjerg): 130913-227, VSM G225; **Flensted I:** 160106-31, SBM 1220; **Fredbjerg:** 120204-?, C28482;C28493; **Fredenslyst**, Hovedgård: 160514-48+49, HOM 1303; **Frederiksdalsvej:** 140310-13, KHM 274/89, 2002; **Frederikshøj:** 160203-252, SBM 677; **Fuglsang:** 160410-54/55, SIM 236/1979, 1983; **Galgehøj Vest** (Amballevej) matr. nr. 3g: 160512-16, HOM 2208; **Galsted** (Agerskov): 200401-108,109, HAM 2908. **Ginderup:** 110605-88, C18913, C23469, C23470, 1918, 1933-1934; **Gjerumgård:** 100305-?, 9826-27; **Gl. Fabriksvej:** 230102-264, HAM 3879, 2003; **Gørding Hede:** 180506-27, 40/51, 1949; **Hammelev:** 140109-12, DJM 1972, 4964/83, 1988; **Hammelev Nørremark:** 200202-7, 7286/92, 1992; **Hermesvej:** 220102-237, 3552, 1998; **Holkjærvej:** 140301-45, KHM 470/86, 6935/89, 1992; **Houlkær II:** 130801-99, VSM 948 E, 1989; **Jegstrup:** 150410-19, FHM 4539, 2003; **Kalbylund I:** 160106-30, SBM 1219; **Katrinesminde:** 160405-205, SBM 1116; **Kildebjerg III:** 160203-263,264, SBM 983, 2003; **Kobberup:** 130107-293, SMS 741 A, 2001/2002; **Koldby:** 110106-184, THY 2271, 1986. **Koldkilde II:** 140909-34, KHM 408/87; **Kongehøj** etape II: 190307-208, HBV 1275, 2013; **Korshøjgård:** 131202-41, KHM 2420, 2006-2007; **Korskær I:** 160106-29, SBM 1218; **'Krogen' Aidt:** 130501-78, VSM 442 G; **Kærbølling:** 210105-22, HAM 1622, 5273/83, 1990; **Kølby:** 120701-71, ÅHM 735, F 54-245, 1981; **Langvang:** 140908-10, KHM 351/86;6598/87, 1990; **Lille Benzon:** 140106-74, DJM 2022;6832/88, 1989; **Lillering I:** 150102-120, FHM 2228; **Lindegård:** 200206-282, 2097; **Lisbjerg Terp Vest:** 150604-138, FHM 4194, 2002-2003; **Lynghøjvej:** 150504-30, FHM 3253;6800/88, 1988; **Lørslev** (Ugilt): 100617-79, 367/1978, 1978-1979; **Marie Magdalene Aktivitetscenter:** 141011-77, DJM 2021, 2004; **Matr. nr. 29 af Saxild:** 150212-23, C26675-79, 1937; **Moesgård Golfbane IV:** 150406-80, FHM 2813, 4475/82, 1986; **Mygind kloakledning:** 141010-56, KHM 2515, 2006; **Møllegade:** 130409-51, SMS 269 A, 1983; **Møllegade**, Skive: 130409-51, SMS 269 A, 5253/83, 1986; **Neder Hallum:** 130810-171, VSM 354E; **Nr. Hedegaard:** 120113-24, ÅHM 3844; **Nr. Nordtoft** (Sjørring): 110305-263, THY 2456, 2008;

Nødskov III: 150407-53, FHM 4422, 2002; **Nørregård** (Skringstrup): 130911-79, VSM 250 E;6143/85, 1993; **Nørreskov:** 130304-64, SIM 28/1985, 1984; **Nørrevangen 18,** 130902-76, VMÅ 2576; **Nørskovgård:** 130914-47, VSM 104 E, 7270/91, 1991; **Odinvej 44** og **Tastumvej 2** (Feldingbjerg): 130103-132, VSM 9314; **Odshøj:** 130801-100, VSM 712 F, 1997; **Ramsinggård I:** 130406-237, SMS 1265; **Ranum:** 120710-?, C20211; **Roager:** 210106-14, C21820, 1920-24, 1928-29; **Romlund,** Boller: 130811-?, C3518-70; **Rudemølle:** 130402-25, SMS 370 A, 1987; **Ryomgård Skov** (etape 2): 141011-70, DJM 2419, 2005; **Ryomgård Skov** (etape 3): 141011-53, DJM 2419, 2006; **Røde Mølle Banke Syd:** 160508-119, HOM 2141; **Rødsø:** 130809-46, VSM 968 D; 5106/83, 1985; **Rønde Nord:** 141101-257, EBM 891, 2007-2008; **Rørbæk Sø Camping,** Vester Mølle: 160601-249, HOM 2046; **Selkær IV:** 140107, DJM 1991, 2003; **Selkær IV:** 140112-56, DJM 1991, 2003; **Selli Ager** (Aidt): 130501-87, VSM9097; **Siggård:** 130102-79, SMS 557a, 1994; **Skade:** 160603-111, HOM 1266; **Skovbakhush:** 120614-32-33, ÅHM 369;843/73, 1976; **Skovbakken:** 160305-24, HOM 1993; **Skovbakken, Hvolris** (Hersom): 130903-152, A001, 2009; **Skovsminde:** 220110-79, HAM 3505, 2000; **Skødstrup By:** 141108-93, FHM 4862, 2007; **Skørbæk:** 120803-?, C18356;C18908, 1920-1921; **Skårup:** 110305-256, THY 1482;2988/80, 1984; **Smedegård:** 110209-29, THY 2960, 1993-1994; **Sommerlyst III:** 150306-16, FHM 427, 1988; **Sommerlyst IV:** 150306-24, FHM 4288, 2000; **Sommerlystvej Nord:** 150306-29, FHM 4745, 2006; **Stavtrup:** 150404-49, FHM 1814;833/74, 1975; **Stenildhøjbakken 1:** 120814-75, VMÅ 2560; **Stensgård:** 110301-140, THY 2499;7204/91, 1991; **Surløkke Vest:** 230302-35, HAM 1242;4286/82, 1990; **Svenstrup Gårde 2:** 120814-308, VMÅ 2448; **Søndergård I:** 141020-51, KHM 43/63, 1994; **Søndermarken etape IV:** 140208-21, DJM 3227, 2005; **Søndernæs:** 210102-5, 97/33;C21823, 1924-1931; **Taphedevej, Kokær Høj** (Tapdrup): 130813-80, VSM08917; **Tophøj Mark:** 131211-60, VSM G806, 2005; **Torsmark:** 100101-85, j. nr. C28856/B16357, 1960-1961; **Trankær-mosevej:** 150410-22, FHM 4734, 2006; **Troldbjerg** (Skannerup): 160109-60, SIM 288/1988, 1988; **Tvillinghøj,** Gedebjerg: 100214-?, C2845-49; **Tåbel II,** 110612-388, THY 2908, 1992; **Vadskjær:** 120612, ÅHM 5633; **Vejerslev:** 110514-?, VJ/2; **Vendehøj II:** 141104-36, KHM 0244, 1994; **Vendehøj 2:** 141104-36, KHM 0244, 2000; **Vester Møllerup** (Jerslev): 100106-183;043/1942, 298/1972, 087/1993, 2006; **Vilhelmsborg III:** 110309-74, THY 3879; **Vinding:** 160410-98, SIM 346/1987;7467/92, 1992; **Virring Høj A:** 160204-?, C12119; **Vivild Langgade 3:** 141020-70, KHM 1409, 2001; **Volstrup:** 100214-175, 504/1983, 2009; **Vrensted:** 100117-?, C15862, 1912; **Øster Helligsøgård:** 110604-27, THY 1041, 1999-2000; **Østerende Hede:** 210301-47, 3123, 1997.

Litteratur

- Andersson, E. 2003. *Tools for Textile Production: from Birka and Hedeby*. Birka Studies 8. Stockholm.
- Bagge, M.S. 2015. Den rige kvinde fra Katrinesminde. I: C.A. Paulsen (red.) *Kvindeliv i Skanderborg-området*. Skanderborg. 7-16.
- Barber, E.J.W. 1991. *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages with Special Reference to the Aegean*. Princeton.
- Bergerbrant, S. 2014. Tools of textile production in Roman Iron Age burials and settlements on Funen, Denmark. In: S. Bergerbrant & S.H. Fossøy (eds.) *A Stitch in Time: Essays in Honour of Lise Bender Jørgensen*. Gotarc Series A. Gothenburg Archaeological Studies, 4. Gothenburg University, Department of Historical Studies. 237-251.
- Broudy, E. 1979. *The Book of Looms: A History of the Handloom from Ancient Times to the Present*. Hanover/London.
- Cottica, D. 2007. Spinning in the Roman World: from Everyday Craft to Metaphor of Destiny. In: C. Gillis & M.-L. Nosch (eds.) *Ancient Textiles: Production, Craft and Society. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund, Sweden, and Copenhagen, Denmark, on March 19-23, 2003*. Oxford. 220-228.
- Ejstrud, B. & C.K. Jensen 2000. *Vendehøj: Landsby og gravplads – kronologi, struktur og udvikling i en østjysk landsby fra 2. årh. f.Kr. til 2. årh. e.Kr.* Kulturhistorisk Museums Skrifter 1, Jysk Arkæologisk selskab. Aarhus.
- Ekengren, F. 2013. Contextualizing Grave Goods: Theoretical Perspectives and Methodological Implications. In: S. Tarlow & L.N. Stutz (eds.) *The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial*. Oxford. 173-192.
- Firth, R. 2015. Mathematical analysis of the spindle whorl and loom weight data in the CTR database. In: E.A. Strand & M.-L. Nosch (eds.) *Tools, Textiles and Contexts: Investigating Textile Production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age*. Oxford. 153-190.
- Franquemont, A. 2009. *Respect the Spindle: Spin Infinite Yarn with One Amazing Tool*. Fort Collins.
- Gibbs, K. T. 2008. Pierced clay disks and Late Neolithic textile production. In: J.M. Córdoba, M. Molist, M., C. Pérez, I. Rubio, S. Martínez (eds.) *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, Madrid, April 3-8 2006*. Madrid. 89-93.
- Gleba, M. 2008. *Textile Production in Pre-Roman Italy*. Ancient Textiles Series 4. Oxford.
- Gostenčnik, K. 2010. The Magdalensberg Textile Tools: a Preliminary Assessment. In: E.A. Strand, M. Gleba, U. Mannering, C. Munkholt & M. Ringgaard (eds.) *North European Symposium for Archaeological Textiles X*. Ancient Textiles Series 5. Oxford. 73-90.
- Grundvad, L. & M.E. Poulsen 2014. Nordens ældste væv. *Skalk* 6. 16-17.
- Grömer, K. 2012. Austria: Bronze and Iron Ages. In: M. Gleba & U. Mannering (eds.) *Textiles and Textile Production in Europe: From Prehistory to AD 400*. Oxford. 27-64.
- Grömer, K. 2016. *The Art of Prehistoric Textile Making: the Development of Craft Traditions and Clothing in Central Europe*. VPA, 5. Natural History Museum Vienna. Wien.
- Hald, M. 1962. *Jernalderens dragt*. Nationalmuseet. København.
- Haue, N. 2009. Genstande af metal, sten, ben og ler på bopladsen. I: M. Runge (red.) *Nørre Hedegård: En nordjysk byhøj fra ældre jernalder*. Nordjyllands Historiske Museum & Jysk Arkæologisk Selskab. 127-152. Aarhus.
- Henriksen, M.B. 2009. *Brudager Mark: en romertidsgravplads nær Gudme på Sydøstfyn*, bind 1. Odense Bys Museer. Odense.

- Jørgensen, L.B. 1986. *Forhistoriske tekstiler i Skandinavien: Prehistoric Scandinavian textiles*. Nordiske Fortidsminder, 10. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Jørgensen, L.B. 1992. *North European Textiles until AD 1000*. Aarhus University Press.
- Kaplan, J. 1969. Ein el Jarba: Chalcolithic Remains in the Plain of Esdraelon. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 194 (Apr. 1969). 2-39.
- Lave, J. & E. Wenger 1991. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge.
- Lerke, L. & C.S. Hjorth-Jørgensen 2015. *Tekstilredskaber i førromersk og ældre romersk jernalder*. Forlaget desAHJn.
- Lerke, L. & C.S. Hjorth-Jørgensen 2021. En transformation af lerskrammel: Tingenes værdi og potentialet i udefinerede fragmenter. *Tings Tale* 3. 85-101.
- Liu, R.K. 1978. Spindle Whorls: Part 1: Some Comments and Speculations. *The Bead Journal* 3. 87-103.
- Mannering, U. 2017. Forhistorisk dragt. I: U. Mannering (red.) *Arkæologisk Tekstiltforskning: Baggrund og ny viden*. Nationalmuseet. 5-44.
- Mannering, U., M. Gleba & M.B. Hansen 2012. Denmark. In: M. Gleba & U. Mannering (eds.) *Textiles and Textile Production in Europe from Prehistory to AD 400*. Ancient Textiles Series 11. Oxford. 91-118.
- Marrion, L. V. & L.K. Rosenblood 1986. Handedness in Kwakiutl Totem Poles: An Exception to 50 Centuries of Right-Handedness. *Perceptual and Motor Skills* 62 (3). 755-759.
- Mauss, M. 1973. Techniques of the body. *Economy and Society* 2 (1). 70-88.
- Minar, J.C. 2001. Motor Skills and the Learning Process: The Conservation of Cordage Final Twist Direction in Communities of Practice. *Journal of Anthropology Research* 57 (4). 381-405.
- Mårtensson, L., M.-L. Nosch & E.A. Strand 2009. *Shape of things: Understanding a loom weight*. Oxford Journal of Archaeology 28 (4). 373-398.
- Olofsson, L., E.A. Strand & M.-L. Nosch 2015. Experimental testing of Bronze Age textile tools. In: E.A. Strand & M.-L. Nosch (eds.) *Tools, Textiles and Contexts: Investigating Textile Production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age*. Oxford. 75-100.
- Otto, L. 2005. Materialitet, identitet og erindring. I: M. Kragelund & L. Otto (red.) *Materialitet og Dannelse: En studiebog*. København. 33-47.
- Pelegrin, J. 1990. Prehistoric Lithic Technology: Some aspects of research. *Archaeological Review from Cambridge* 9 (1). 116-126.
- Rahmstorf L., M. Siennicka, E.A. Strand, M.-L. Nosch & J. Cutler 2015. Textile tools from Tiryns, mainland Greece. In: E.A. Strand & M.-L. Nosch (eds.) *Tools, Textiles and Contexts: Investigating Textile Production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age*. Oxford. 267-278.
- Rathje, W. & C. Murphy 2001. *Rubbish! The Archaeology of Garbage*. Tucson.
- Skals, I. & U. Mannering 2014. Investigating Wool Fibres from Danish Prehistoric Textiles. *Archaeological Textiles Review* 56. 24-34.
- Stefánsson, F. 2005. *Gyldendals Leksikon om Nordisk Mytologi*. København.
- Stefánsson, F. 2009. *Symbolleksikon*. København.
- Stolcova, T.B. & K. Grömer 2010. Loom-weights, Spindles and Textiles - Textile Production in Central Europe from the Bronze Age to the Iron Age. In: E. A. Strand, M. Gleba, U. Mannering, C. Munkholt & M. Ringgaard (eds.) *North European Symposium for Archaeological Textiles X*. Ancient Textiles Series 5. Oxford. 9-20.

Strand, E.A. & U. Mannering 2011. Textile Production in the Late Roman Iron Age: a Case Study of Textile Production in Vorbasse, Denmark. *Arkæologi i Slesvig: Archäologie in Schleswig. Det 61. Internationale Sachsensymposium 2010, Haderslev, Danmark*. Neumünster. 77-84.

Strand, E.A. & M.-L. Nosch 2015. Summary of results and conclusions. In: E.A. Strand & M.-L. Nosch (eds.) *Tools, Textiles and Contexts: Investigating Textile Production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age*. Oxford. 351-383.

Strand, E.A., U. Mannering & I. Skals 2017. Forhistorisk tekstilproduktion. I: U. Mannering (red.), *Arkæologisk Tekstilforskning: Baggrund og ny viden*. Nationalmuseet. 45-78.

Sørensen, M. 2014. Hvordan ser vi læreprocesser i forhistorien? En introduktion til metodologier fra den franske skole og den litiske forskningstradition. I: H. Lyngstrøm (red.) *Smedens Rum VII, Mester eller lærling? Læringsprocesser identificeret i materiel kultur*. *Arkæologiske Skrifter* 12. København. 5-18.

Thomsen, L.G. 2010. Grubehusene som væverum? Overvejelser om funktionsbestemmelse af grubehuse. I: Lyngstrøm, H. (red.) *Værkstedet: Smedens rum I*. *Arkæologiske Skrifter* 9. København. 107-122.

Thompson, M. 1994. The filth in the way. In: S.M. Pearce (ed.) *Interpreting Objects and Collections*. London. 269-278.

Wendrich, W. 2012. Archaeology and Apprenticeship: Body Knowledge, Identity, and Communities of Practice. In: W. Willeke (ed.) *Archaeology and Apprenticeship - Body Knowledge, Identity, and Communities of Practice*. Tucson. 1-19.

Wild, J.P. 1970. *Textile Manufacture in the Northern Roman Provinces*. Cambridge.

